

Postřehy z varšavských knihoven

Polská **Národní knihovna** vznikla podepsáním zakládajícího dekretu v roce 1928. Velké ztráty utrpěla v roce 1944, kdy ji Němci zapálili a budova byla zničena. Dnes jsou staré a vzácné sbírky knihovního fondu uloženy v paláci Krasinskich (především rukopisy a staré tisky, sbírka exlibris, hudebniny - knihovna vlastní 201 rukopisů F. Chopina). Ostatní knihovní fondy a pracoviště knihovny jsou umístěny v budově postavené v 70. letech a počátkem let devadesátých byly nově vybaveny interiéry jak pracovišť, tak studoven. Také sociální zázemí pracovníků a návštěvníků knihovny je záviděníhodné. Funkce Národní knihovny jsou dány statutem a jsou stejné jako u jiných národních knihoven. Především je to získávání, zpracovávání, uchovávání a zpřístupňování polské knižní a časopisecké produkce a zahraničních polonik a budování speciálních sbírek. Roční přírůstek činí cca 10 200 knihovních jednotek. Národní knihovna plní také funkci vědecké knihovny se zaměřením na společenské vědy, je depozitní knihovnou UNESCO a dalších mezinárodních organizací. Knihovna je také národním informačním střediskem a ústředím mezinárodní MVS. Při vývozu knih do zahraničí vystavuje povolení, přičemž knihy vydané do roku 1945 se vyvážet nesmějí a knihovna tyto tituly, pokud v knihovnách chybějí, odkupuje. 160 polských knihoven v čele s Národní knihovnou spolupracuje na převodu nejvyšších starých tisků, hudebnin, novin a časopisů na mikrofilmy, které jsou pak přístupné v široké míře. Národní knihovna je také ústřední knihovnou pro polské knihovnictví, má metodickou funkci a vydává knihovnické normy. Velice důležité úkoly plní bibliografický institut, kromě národní bibliografie vydává retrospektivní a speciální bibliografie, bibliografie bibliografií apod.

Při automatizaci používají polské knihovny různé systémy, nejrozšířenější je MAK (původně vytvořený pro NK, obdoba ISIS), v univerzitních knihovnách jsou zavedeny americké systémy VTLS nebo HORIZON, ve sféře veřejných knihoven je uplatňován polský systém PROLIB. Knihovna polského Sejmu, varšavská Veřejná knihovna a několik dalších mají systém ALEPH. Národní knihovna zvolila americký systém INNOPAC a stejně jako většina výše uvedených knihoven jej získala díky grantu Mellonovy nadace. Byly provedeny konverze z MAK, cca 180 000 záznamů, a od roku 1998 se katalogizuje online (základem je USMARC). Rekatalogizace je prováděna ručně, je to velmi pomalý proces a může probíhat jen díky mimořádným finančním dotacím. Od roku 2000 je plánováno ukončení tisku katalogizačních lístků. Problémy jsou s bázemi autorit, zatím se pracuje na jejich čištění. Nemenší problémy jsou s polskou diakritikou při zobrazování záznamů a s převodem holdingů. Systém INNOPAC umožňuje uživatelům jen omezené možnosti co do úprav nastavení přístupových souborů, výčtu polí záznamů, zobrazení, atd. O většinu takových zásahů je třeba žádat dodavatelskou firmu. Elektronický kontakt s firmou je však na dobré úrovni. Ne všechno elektronické zpracování dokumentů se v Národní knihovně provádí v systému INNOPAC, řada agend, např. souborné ka-

talogy polských i zahraničních periodik, používá dosud systém MAK, který umožňuje i zpřístupnění bází na webu. Nástroje MAK se používají i pro tisk bibliografických soupisů národní bibliografie, pro niž se data přebírají z INNOPAC. Polská Národní knihovna dosud vydává řadu bibliografií a soupisů v tištěné podobě.

Národní knihovna má právo na 2 exempláře povinného výtisku, které získává na základě zákona stejného pro periodickou i neperiodickou literaturu. Celkem je v Polsku 15 příjemců povinného výtisku, vedle toho 7 knihoven dostává tzv. regionální povinný výtisk. Za pozornost rozhodně stojí, že vydavatelé neplatí poštovné. Počet titulů povinného výtisku periodik byl v loňském roce zhruba 5000. V akvizici zůstává povinný výtisk 1 rok a je zde k dispozici pro objednávky čtenářů do studovny periodik, kromě toho 140 nejžádanějších titulů je ve studovně uloženo přímo a jsou dostupné ihned. Přírůstek zahraničních titulů periodik byl v loňském roce následující: nákup 400, výměna 1200 a dary 407 titulů. Kromě toho je nakupováno 37 titulů na CD-ROM, výměnou je získáváno 9 a darem 1 titul, jedná se převážně o zahraniční národní bibliografie. První exemplář jednotlivých čísel polských časopisů je předáván do bibliografického institutu, kde jsou aktualizovány záznamy pro národní bibliografii. Po zkompletování knihovní jednotky se noviny a časopisy předávají do odd. katalogizace, zde se u nových titulů vytvoří katalogizační záznam nebo se u pokračujících titulů připsují holdingy. Zpracování probíhá souběžně ručně na kartách i v systému MAK, konverze bází z MAK je hotova, připravuje se konverze knihovních jednotek. Noviny a časopisy jsou ukládány do desek s tkanicemi, které knihovna sama vyrábí. Expedice z centrálního skladiště do studovny periodik trvá cca 30 minut.

Veřejná knihovna města Varšavy má jako první v Polsku naistalován systém ALEPH 500, verzi 11.4. Zakoupení systému ALEPH financovala na základě grantu Sorosova nadace. Instalace proběhla v roce 1998. Základem báze jsou záznamy zkonvertované ze systému MAK. Problémy jsou zatím nejen s diakritikou, resp. s globálními opravami znaků s diakritikou, ale také není plně funkční provázání souborů autorit s katalogizačními záznamy apod. Při výrobě bibliografického záznamu postupují tak, že zjistí, zda jméno autora je v souboru autorit a pokud ne, pak nejprve vytvoří záznam v souboru autorit a následně „stáhnou“ jméno do autorského pole v bibliografickém záznamu. Znamená to tedy, že si vytvářejí vlastní soubor autorit, který je zároveň přístupovým souborem pro bázi bibliografických záznamů. V současné době využívají moduly katalogizace, OPAC a WWW.

Veřejná knihovna vznikla roku 1907, v roce 1914 jí byla darována vlastní budova a od roku 1928 zakládala své pobočky po celém městě. Byla první knihovnou v Polsku, která zavedla MDT. Knihovna vydávala první knihovnický časopis a vzniklo při ní muzeum dětské knihy. Při požáru v roce 1945 bylo zničeno 80 % fondu. V 70. letech byla postavena další budova, knihovní fond tvoří cca 1 600 000 knihovních jednotek a knihovna má právo na regionální povinný výtisk. V knihovně je několik studoven - velká,

naučná, časopisů, warsaviensii, knihovnictví. Knihovna neregistruje čtenáře, registrují se jen výpůjčky. Většina fondu je prezenční, na absenční výpůjčky se skládají kauce. Kromě těchto kaucí čtenáři neplatí žádný jiný poplatek. Od roku 2000 je plánována registrace čtenářů v systému ALEPH a vydávání čtenářských průkazů. V knihovně pracuje cca 250 zaměstnanců a je otevřeno v pondělí až pátek od 8 do 21 hod., v sobotu od 9 do 15 hod. a v neděli od 9 do 14 hodin.

V knihovně polského Sejmu je od roku 1993 v provozu systém ALEPH. V současné době jde o verzi 303, přechod na verzi 500 je připravován, v plánu je nákup nového serveru. Knihovna není veřejná, má cca 1000 čtenářů z řad poslanců a jejich asistentů. Prezenční výpůjčky jsou k dispozici ve studovně. Fond byl konvertován ze systému MAK (záznamy cca od roku 1979) a je rozčleněn na několik bází, starší nejpůjčovanější literatura je rekatologizována ručně - při výpůjčce je vytvořen minimální bibliografický záznam a zároveň je na knihu v modulu cirkulace zadána rezervace pro oddělení katalogizace. To je při vracení knihy signálem, že je nutno záznam dokončit. Oddělení katalogizace na to má vyhrazený týden času. Některé záznamy jsou provázány na plné texty, funguje zde i propojení mezi záznamy různých bází pomocí pole LKR. Samostatná báze seriálů obsahuje kromě klasických novin a časopisů také parlamentní tisky jak polské, tak i zahraniční. V modulu správy seriálů je pro nákup a výměnu efektivně využívána funkce urgencye.

Knihovna Varšavské univerzity spolupracuje s dalšími knihovnami užívajícími systém VTLS při budování a využívání společné báze autorit. Vysokoškolské knihovny si v Polsku jako první uvědomily potřebnost jednotného souboru autorit a vybraly si pro automatizaci systém VTLS právě proto, že nabízel dobré nástroje pro kooperaci při tvorbě báze autorit. Katalogizátoři všech knihoven konsorcia (dnes 19 knihoven) vytvářejí nejprve prozatímní autoritní záznamy do bufferu; následující den jsou záznamy v centru prověřeny a uloženy do báze. Teprve poté mohou být hesla (záhlaví) použita do bibliografických záznamů, takže katalogizátoři musí odkládat na další den knihy, kde se potřebná hesla v bázi autorit nenašla - zpočátku (spolupráce byla zahájena již v roce 1993) to bylo dosti náročné, s počtem záznamů v bázi autorit se situace výrazně zlepšila. Budují se zde báze autorit pro jména individuálních autorů (+ hesla typu autor-název), pro názvy korporací, unifikované názvy a názvy edic, vedle toho báze autorit pro věcný popis založená na „subject headings“ Kongresové knihovny. Centrum má 23 pracovníků, z toho 11 zpracovává autority formální. Je-li třeba provést změnu v autoritním záhlaví v bázi autorit, systém zajišťuje její přenesení do bibliografických záznamů - pro zobrazení, protože v bibliografickém záznamu není uložen vlastní údaj, pouze číslo autority. V bázích autorit je přes 300 000 záznamů, denně přibývá 500-800 nových nebo modifikovaných hesel. Báze autorit využívá kromě knihoven se systémem VTLS také toruňská univerzita se systémem HORIZON: pro ni se každý den kopíruje soubor s novými a změněnými

mi hesly, aby její báze mohla být každou noc aktualizována. Spolupráce s Národní knihovnou, která má své autoritní záznamy dosud převážně na lístcích, se příliš nedaří, mj. i kvůli odlišnému způsobu práce s autoritami v systému INNOPAC. V centru při Varšavské univerzitě z velké části supluje Národní knihovnu i v oblasti standardizace: vydali zde příručky k formátu USMARC i metodické pokyny pro tvorbu autoritních záznamů. Připravuje se také polský souborný katalog NUCAT, který by měl fungovat jako centrální báze s připojenými soubory autorit.

Ze zprávy o služební cestě H. Nové
vybrala redakce